

ТРАНСФЕР И ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ ПРИ ИЗУЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД ОТ СЛАВЯНИ

Елена Крейчова

Масариков университет – Бърно, Чехия

Резюме. Настоящото изследване възникна като резултат от интереса към проблемите и специфичните прояви на интерферентните явления, свързани с процеса на обучение по практически български език от страна на чуждестранните студенти в Чехия, и проявяващи се в техния речев репертоар. Езиковите явления, с които се срещаме при обучението по български език като чужд, ни насочват не само към полето на психолингвистиката, но и към необятното поле на приложната лингвистика и на езиковата прагматика. Имайки предвид генетичната близост между славянските езици и специфичните затруднения в изучаването им, съсредоточаваме своето внимание върху една не толкова типична езикова интерференция, а именно между родствени – славянски – езици, като единият от тях е майчин, първи език. Именно при преподаването на български език на славяни още по-голяма роля имат компаративният и конфронтационният анализ, и то с цел да се подчертаят разликите между българския и останалите близкородствени езици, които могат да бъдат предпоставка за евентуалните грешки, деформации, възникващи от езиковите контакти в наблюдаваната от нас психолингвистична ситуация, като в настоящия текст концентрираме своето внимание върху интерферентните влияния в рамките на номиналната синтагма. Езиковият трансфер (позитивен и негативен) при усвояването на български език като чужд от славяни е все още недостатъчно проучван в този си аспект, въпреки че много славистични изследвания, особено в последните две десетилетия, разглеждат отделни прояви на това комплексно и многопластово явление.

Keywords: language interference; language transfer; Slavonic languages

Настоящото изследване възникна като резултат от интереса към проблемите и специфичните прояви на интерферентните явления, свързани с процеса на обучение по практически български език от страна на чуждестранните студенти в Чехия, и проявяващи се в техния речев репертоар. Езиковите явления, с които се срещаме при обучението по български език като чужд, ни насочват не само към полето на психолингвистиката, но и към необятното поле на при-

ложната лингвистика и на езиковата прагматика. Имайки предвид генетичната близост между славянските езици и специфичните затруднения в изучаването им, съсредоточаваме своето внимание върху една не толкова типична езикова интерференция, а именно между родствени – славянски – езици, като единият от тях е майчин, първи език.

Лингвистично-психологичната ситуация, която наблюдаваме при изучаването на български език от славяни, се характеризира със следните специфики: студентите се намират в началото на усвояването на нова, непозната за тях езикова система, която има много общи черти и е близка с родния им език. Студентите са поставени пред предизвикателството да овладеят нова езикова система, но и да акцентират преднамерено с много по-голяма интензивност в сравнение с обучението по друг език върху приликите и разликите между първия, майчиния, и новия език. Взаимните влияния между L1 (първия, майчиния език) и L2 и L3 (втория, съответно и следващ усвояван език) имат многопластова и комплексна реализация в наблюдавания от нас процес на т.нар. second language aquisition, и то на всички езикови нива – на фонетично, правописно, граматично, лексикално, семантично и стилистично.

Именно при преподаването на български език на славяни още по-голяма роля имат компаративният и конфронтационният анализ, и то с цел да се подчертаят разликите между българския и останалите близкородствени езици, които могат да бъдат предпоставка за евентуалните грешки, деформации, възникващи от езиковите контакти в наблюдаваната от нас психолингвистична ситуация.

Грешките, отклоненията, различията, които възникват в процеса на обучение на български (и не само) като чужд, са резултат от т.нар. езиков трансфер – т.е. негативен или позитивен ефект, пренос на структура от един език (най-вече родния, първия) в продукцията на друг език (Šermák, 2011: 326). Съвременното разбиране на езиковия трансфер в езикознанието е дори още по-широко, съдържа не само взаимното влияние на отделните езикови системи, но и начините на усвояване на езици и опита с тяхното изучаване. От лингвистична гледна точка, трансферът се изследва на всички езикови равнища на ниво речеви актове, на паралингвистично ниво и от гледна точка на общата теория на комуникацията (Janíková, 2014: 38 – 39). Негативният трансфер, като един от източниците на езиковата грешка при учене на чужд език, може да има за резултат дори избягването на употребата на определено езиково явление или пък да се отрази в прекомерната употреба на други езикови явления или конструкции (Elis, 1997: 51).

В лингвистиката преобладава общата употреба на понятието *трансфер*, обозначаващо както позитивното, така и негативното влияние общо за положителните и отрицателните взаимодействия между езиците, а понятието *интерференция* се отнася само за негативното влияние. Повечето автори възприемат понятието интерференция не като синоним на трансфер, а за обозначаване единствено на негативния пренос от първия език към втория (съответно следващия) език.

Понятието „езикова интерференция“ започва да се появява в рамките на наблюденията на езиковите контакти и е използвано за първи път от И. Епщайн през 20-те години на XX век, А. Мейе през 1928 г. определя интерференцията като взаимно, многопосочно влияние между езиците. В този период проблематиката на езиковата интерференция привлича вниманието и на членовете на Пражкия лингвистичен кръжок, и особено Б. Хавранек. На Първия славистичен конгрес, който се провежда в Прага, представителите на Кръжока посочват, че междуезиковата интеракция дава отражение в две основни направления: от една страна, един език се променя, асимилира се, трансформира се, заема елементи от друг език и ги приспособява към своята собствена система, но също така и двата езика, намиращи се в контакт помежду си, взаимно се променят, наблюдават се двупосочни трансформации и въздействия и тяхното сближаване е очевидно и при появата на нови явления, общи за двата езика. Членовете на Пражкия лингвистичен кръжок наричат именно тези прояви на междуезикова интеракция езикова интерференция (Vašek, 1991: 63 – 66).

През 50-те години на XX век научният интерес към езиковите контакти нараства, а с него и интересът към интерференцията. У. Вайнрайх през 1953 г. дефинира интерференцията по следния начин: „Отклоненията от нормата на единия от езиците, които се срещат в речта на билингвите в резултат от владенето на повече от един език, т.е. в резултат от езиков контакт, се наричат прояви на интерференция“. Според Вайнрайх интерференция настъпва, когато индивидът билингва идентифицира елементите на втория език с елементите на първия и ги репродуцира (Weinreich, 1974: 14).

Е. Хаджиева посочва, че интерференцията обхваща всички нива на езиковите системи. Затова последователното изследване на компонентите на системите на контактуващите езици, където взаимозаменяемостта на едни или други езикови единици е с най-висока честота, т.е. базата на интерференционните процеси, определя и основните принципи за усвояване на даден чужд език (Hadjieva, 2013: 9).

Тук ще се опитаме да систематизираме типологията на грешките, които допускат славяни, изучаващи български език като чужд¹⁾. Интерференция на **графично** ниво все проявява не само в началото, но дори и при няколко семестъра изучаване на български език. В графично отношение интерференцията се проявява в случаите на овладяване на език с различна графична система (както в нашия случай кирилица – латиница), срещаме се с нефункциониране на механизмите на асоцииране на буквите от кирилицата с тяхната звукова стойност. Понякога определени кирилски букви се възприемат като графеми от латиницата със съответната им звукова стойност. Това, разбира се, важи и в обратна посока на преноса (*цъбитие, пощещаемост, Вашата държава е просто вълишевна, ... за своите дейцтва*).

Част от графичната интерференция е и **правописната**, когато напр. под влияние на родния език съществителните имена, означаващи жителите на определена

държава, се изписват в разрез с българската норма с главна буква: *Чеси, Чехи*, или я срещаме при правописа напр. на чуждиците: *реставранти*. Проблематично е писането на *Ъ* в думи, където в чешки има сричковторно *Р, Л*: *без да се замисли за по-дълбок смисъл на нещата; те са малко недоверчиви но доста сърдечни, плната версия, првото разцъфтяло дърво, првият пролетен ден, български, пръви март, акцент на пръвия сричка*. Студентите или оставят „сричковторно“ *р* и *л* и в български, или не изписват правилно думите с *ъ* в комбинация с *р* и *л*. Срещаме се и със случаи на правописна интерференция, произтичаща от словообразователните модели в майчиния език (в нашия случай в чешки), напр. при представките на прилагателните или глаголите: *Много одзивчив*.

В устната комуникация интерферентните грешки при студентите, изучаващи български като чужд, имат отношение предимно към **ударението** и **интонацията**. Този тип интерференция се проявява чак до по-напреднала степен на усвояване на чуждия език, като на нея се поддават и обучаеми, които успешно преодоляват интерференцията на другите езикови равнища (Veselý, 1985: 29 – 30), като грешките намаляват право пропорционално с активното усвояване на звуковата страна на езика.

Граматичната интерференция означава промяна в структурата и структурните елементи в чуждия език, причинена от подобие на някои структури, но и от разликите в езиковите системи (Lekova, 2010: 322). Става въпрос за процес, предизвикан от контакта на две граматични системи (системата на първия и на втория език), като в резултат от интерференцията в съзнанието на говорещия се създава своеобразна трета система, в която се комбинират дистинктивните признаци на първия език и на езика, който се изучава, като едновременно с това се наблюдава и взаимодействие на езиковите системи, не само на отделни явления. В рамките на граматичната интерференция отчитаме негативен трансфер в морфологията, която се състои в приспособяване на формите на думите към съответните форми в първия език, а също и в синтаксиса.

Морфологичната интерференция най-често е в следните случаи:

– използването на чужди словообразователни морфемии за думи с български корен, напр. наставка *-ие* при отглаголни съществителни: *ядение, уеб търсение*;

– грешки при словообразуването на абстрактни съществителни: *съмнителност* вм. *съмнение* (под влияние на ч. *pochybnost*), *опитност* вм. *опит* (под влияние на ч. *zkušenosť*), като трябва да се отбележи, че формантът *-ост/-ност* и в български е много продуктивен;

– при словообразуване при думи от чужд произход: *програма́тор* под влияние на ч. *programátor* вместо *програмист*;

– при окончанията на прилагателни под влиянието словообразователни морфемии от първия език, напр. в единствено число: *на релативно мала област* (вм. *малка*), за множествено число: *европски* (вм. *европейски*);

– промени при спрежението на глаголите под влияние на първия език – 1-во л. мн. ч.: *ние мислиме, ние живиме, ние можеме*; за 1-во л. ед. ч.: *аз учим, аз не мога да си представим*; трето лице единствено число: *той зна*;

– влияние на първия език при наставките на някои причастия: напр. *фирма въвежда*;

– липса на бройната форма за множествено число, тъй като тази категория не съществува в майчиния език на студентите: *1500 метри, 5 часа*;

– неправилна употреба на някои местоименни форми, напр. личното местоимение за второ лице мн. ч. *вам* вместо *ви*;

– макар и рядко, срещаме се и с падежни окончания под влияние на първия език: *следват икономику*.

Също така интересно е изпускането на т. нар. да-конструкция, която трябва да замести чешкия инфинитив: *Той се опитвал открив специфичните черти / опитваха проследя от езика специфичните черти...* в превод на ч. *sociolog... se pokoušel vystopovat z jazyka specifické rysy...*

Чужденците, изучаващи български език, често допускат грешки поради интерферентни влияния и в употребата на предлюзите и предложните конструкции: *защитавам пред болести* в превод на ч. *chránit před nemocemi* (вм. *предпазвам от*); *по време на март* в превод на ч. *během března* (вм. *през март*); *в 19. век* в превод на ч. *v 19. století* (вм. *през 19-и век*); *в 1988 година* в превод на ч. *v roce 1988* (вм. *през 1988 година*); *език, в който мислиме / език, с който мислиме* в превод на ч. *jazyk, v němž myslíme* (вм. *езикът, на който мислим*).

На лексикално ниво за интерферентна грешка можем да обозначим погрешното изразяване на значението, до което се стига, както поради незнание на семантичната структура на лексикалните единици, така и поради незнание на тяхната стойност в системата и нейното формално изразяване (Zimova, 1967: 9). Типично става дума за грешна употреба на думи, стесняване или разширяване на тяхното значение, образуване на несъществуващи думи с използването на чужди суфикси, префикси и т.н. Общо като причина за тези грешки може да се посочи аналогията или съвпадението в съдържателен план – напр. Я. Зимова означава като причина за лексикалните грешки във формалната интерференция недостатъчната диференциация в семантичен план на думи, които са формално подобни или еднакви, а за причина на съдържателната, смисловата интерференция посочва недостатъчната диференциация на семантично близки, подобни или родствени думи. Към лексикалните грешки спадат най-вече грешките, възникващи от омонимията, също така грешките, причинени от погрешно идентифициране на семантичната структура на чуждата дума и нейния еквивалент в първия език, наблюдава се пренос на думи от него в чуждия и пренос на словосъчетания чрез дословен превод от първия език. При студенти, изучаващи български език като чужд, при лексикална интерференция най-често става въпрос за междуетиковата омонимия, за т.нар. апроксимати или „лъжливи прияте-

ли на преводача⁴²⁾, т.е. думи, близки или еднакви от формална гледна точка, но с различна семантика (или стилистична окраска) в майчиния, първия език и в останалите усвоявани езици. Примерите за този тип интерферентни влияния са многобройни и тук посочваме само някои от тях:

След това зависите мартеничката на клон като превод на ч. *Pak marteničku pověšíte na květoucí větvičku* (срв. бълг. *завися* с ч. *zavěsit* – *окачам, закачам*); *Всеки българ се здоби с тях* като превод на ч. *Zdobí se jimi každý Bulhar* (срв. бълг. *сдобия се* с ч. *zdobit* – *украсявам*). Други примери за междуезикова омонимия и грешки, произтичащи от нея от студентските преводи: *с тези дата* вм. *с тези данни* срв. ч. *s těmito daty* (*С тези дата* дойде самотен Фейсбоок); *самотен* вм. *сам, самият*, срв. ч. *samotný* (*С тези дата* дойде самотен Фейсбоок), *век* вм. *възраст*, срв. ч. *věk* (*Не се променят през възрастен век*); *страна* вм. *страница*, срв. ч. *strana*, срб. *страна* (*Брой отворени страни прес телефон*).

Наблюдаваме влияние и прояви на интерференция в областта на лексикалния запас и на ниво устойчиви словосъчетания, колокации и фразеологизирани конструкции, напр. при фразеологизми с една и съща формална структура, но с различно значение, например чеш. *mezi prsty* (със значение „без да ме наблюдават, незабележимо“) и бълг. *между пръстите* (със значение „излиза извън контрол“). Чест е и погрешният трансфер на словосъчетания и фразеологизирани словосъчетания чрез дословен превод (вместо *задала въпрос* срещаме *положила въпрос* ч. *položila otázku*; *ланска година* като превод на ч. *loňský rok*, *с тези данни* дойде Фейсбук / *С тези дата* дойде самотен Фейсбоок .../ *с тези дата* е дошел Фейсбук като превод на ч. *S těmito daty přišel samotný Facebook*, като правилният превод е *Тези данни са посочени от самия Фейсбук*. ... *Еднакво голямо парче съвместна история* (дословен превод на фразеологизирано словосъчетание в изречението *Máme kus společné minulosti*).

В заключение можем да посочим, че е необходимо да фокусираме научното внимание както към етапите на усвояването на български език като чужд, така и върху произтичащите от тях методически задачи и въпроси, засягащи проблематиката на „профилактика“ и „терапия“ на грешките, „рецепти“ и упътвания за избягването им, необходимостта за автоматизация при използването на езиковите средства, „прогноза“ на трансфера и интерференцията и създаване на „резистентност“ на интерференцията. Изучаването на български език от славяни е съпроводено и със специфични проблеми, тъй като контактите на напр. два (или повече) славянски езика в съзнанието на индивида водят до много по-сложни взаимоотношения и влияния, а освен това близостта на тези езици предизвиква изкушението понякога погрешно да се идентифицира чуждото със своето, което провокира интерференции. Изясняването на приликите и разликите между езиковите системи на два сродни езика допринася за прогнозирането на трансфера и интерференцията, за намаляване на грешките от лингвистично, комуникативно и прагматично естество.

Езиковият трансфер (позитивен и негативен) при усвояването на български език като чужд от славяни е все още недостатъчно проучван в този си аспект, въпреки че много славистични изследвания, особено в последните две десетилетия разглеждат отделни прояви на това комплексно и многопластово явление. Ключово значение при езиковия сблъсък в преподавателската и преводаческата практика имат както психолингвистичната и социолингвистичната подготовка на преподавателя, така и психологическите и социолингвистичните нагласи на самите изучаващи втория (и следващия) език.

Използвани съкращения:

англ. – английски

бълг. – български

нем. – немски

фр. – френски

ч. – чешки

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Посочените примери са от работите на чешки студенти, изучаващи български език в бакалавърска програма в Масариковия университет в гр. Бърно, Чехия.
2. Този термин се появява в лингвистиката от 50-те години на XX век: англ. *false friends of a translator*, нем. *falsche Freunde des Übersetzers*, рус. *ложные друзья переводчика*, като калка на френския термин *faux amis du traducteur*, въведен през 1928 от лингвистите М. Кьослер и Ж. Дерокин в студията *Les faux amis ou Les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs* (Кьослер-Дерокин, 1928). Терминът веднага е възприет от повечето представители на езиковедския структурализъм въпреки неговата метафоричност. В българската научна литература можем да се срещнем и с термина *неверни приятели на преводача*.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Weinreich, U. (1974). *Languages in contact: findings and problems*. Mouton, The Hague.
- Veselý, J. (1985). *Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku*. SPN, Praha, 1985.
- Vášek, A. (1991). Linguistic interference in communication. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity (A)*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 1991, (39), стр. 63 – 81.
- Ellis, R. (1997). *Second language acquisition*. Oxford University Press, Oxford.
- Zimová, J. (1967). *Interference v ruském lexiku*. SPN, Praha.

- Koessler, M. & J. Derocquigny (1928). *Les faux amis ou Les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs*. Paris: Vuibert.
- Lekova, B. (2010). Language interference and methods of its overcoming in foreign language teaching. *Trakia Journal of Sciences* 2010, 8 (3), стр. 320 – 324.
- Hadjieva, E. (2013). *Interferentsiyata mezhdu srodni ezitsi v psiholingvistichen aspekt*. Sofia [Хаджиева, Е. (2013). *Интерференцията между сродни езици в психолингвистичен аспект*. София].
- Čermák, F. (2011). *Jazyk a jazykověda*. Karolinum, Praha.
- Janíková, V. (2014). Individuální mnohojazyčnost a její psycholingvistické aspekty se zřetelem k osvojování jazyků. *X European Scientific Language Journal*, 2014, 7 (1), стр. 29 – 45.

TRANSFER AND INTERFERENCE IN THE NOMINAL SYNTAGMA (ON MATERIAL OF SLAVIC LANGUAGES)

Abstract. The linguistic phenomena we encounter in teaching Bulgarian as a foreign language are focused not only on the field of psycholinguistics, but also to the vast field of applied linguistics and linguistic pragmatics. Having on mind the genetic proximity between Slavic languages and the specific difficulties in studying them, we focus our attention on a not so typical linguistic interference, namely between very close – Slavic – languages, one of them is a mother, first language. In the proces of teaching of Bulgarian as a foreign language of Slavs even greater role has the comparative and confrontational analysis, because the aim is to highlight the differences between Bulgarian and other closely related languages that can be a prerequisite for any errors, distortions arising from language contacts observed by us in this specific psycholinguistic situation. The text reflects the problems of tranfer and interference between Czech and Bulgarian in the proces of their study. There are some definitions of the proces of transfer and interference from psycholinguistical point of view and then language material with examples of the interference in the process of translation.

✉ **Dr. Elena Krejcova, Assist. Prof.**

Masaryk University
Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies
1, Arna Nováka St.
60 200 Brno, Czech Republic
E-mail: ekrejcova@phil.muni.cz